

ISSN (Print) 2616-678X
ISSN (Online) 2663-1288

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің

ХАБАРШЫСЫ

BULLETIN

of L.N. Gumilyov
Eurasian National University

ВЕСТНИК

Евразийского национального
университета имени Л.Н. Гумилева

ФИЛОЛОГИЯ сериясы
Серия **ФИЛОЛОГИЯ**
PHILOLOGY Series

№4(129)/2019

1995 жылдан бастап шығады

Издается с 1995 года

Founded in 1995

Жылына 4 рет шығады

Выходит 4 раза в год

Published 4 times a year

Нұр-Сұлтан, 2019

Nur-Sultan, 2019

Нур-Султан, 2019

Бас редакторы **Дихан Қамзабекұлы**
филология ғылымдарының докторы, ҚР ҰҒА академигі (Қазақстан)

Бас редактордың орынбасары **Шолпан Жарқынбекова**
филология ғылымдарының докторы, проф. (Қазақстан)

Редакция алқасы

Аскер оғлы Рамиз	ф.ғ.д., проф. (Әзербайжан)
Ақматалиев Абдылдажан	ф.ғ.д., проф. (Қырғызстан)
Аймұхамбет Жанат	ф.ғ.д., проф. (Қазақстан)
Бахтикиреева Улданай	ф.ғ.д., проф. (Ресей)
Беженару Людмила	ф.ғ.д., проф. (Румыния)
Бейсембаева Жанаргүл	ф.ғ.к. (Қазақстан)
Біжкенова Айгүл	ф.ғ.д., проф. (Қазақстан)
Жақыпов Жантас	ф.ғ.д., проф. (Қазақстан)
Журавлева Евгения	ф.ғ.д., проф. (Қазақстан)
Жаң Динжиң	PhD, проф. (Қытай)
Ескеева Мағрипа	ф.ғ.д., проф. (Қазақстан)
Ержласун Гүлжанат	PhD, проф. (Түркия)
Қасқабасов Сейіт	ф.ғ.д., проф. (Қазақстан)
Негимов Серік	ф.ғ.д., проф. (Қазақстан)
Нұрғали Қадиша	ф.ғ.д., проф. (Қазақстан)
Нуриева Фануза	ф.ғ.д., проф. (РФ, Татарстан)
Райхл Карл	ф.ғ.д., проф. (Германия)
Рахманов Носимхан	ф.ғ.д., проф. (Өзбекстан)
Риверс Уильям Патрик	PhD, проф. (АҚШ)
Сәтенова Серіккүл	ф.ғ.д., проф. (Қазақстан)
Тәжібаева Сәуле	ф.ғ.д., проф. (Қазақстан)
Тұрысбек Рақымжан	ф.ғ.д., проф. (Қазақстан)
Хисамитдинова Фирдаус	ф.ғ.д., проф. (РФ, Башқұртстан)
Чернявская Валерия	ф.ғ.д., проф. (Ресей)
Шәріп Амантай	ф.ғ.д., проф. (Қазақстан)
Шәріпова Гүлбану	ф.ғ.к., доцент м.а. (Қазақстан)
Экиджи Метин	PhD, проф. (Түркия)
Янковски Хенрих	PhD, проф. (Польша)

Редакцияның мекенжайы: 010008, Қазақстан, Нұр-Сұлтан қ., Қ.Сәтбаев к-сі, 2, 402 каб.

Тел.: +7(7172) 709-500 (ішкі 31-413)

E-mail: vest_phil@enu.kz

Жауапты редактор, компьютерде беттеген: Илияс Құрманғалиев

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің Хабаршысы. ФИЛОЛОГИЯ сериясы
Меншіктенуші: ҚР БжҒМ «Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті» ШЖҚ РМК
ҚР Ақпарат және коммуникациялар министрлігінде 27.03.2018 ж. №16996-Ж тіркеу куәлігімен тіркелген.
Мерзімділігі: жылына 4 рет. Тиражы: 35 дана
Типографияның мекенжайы: 010008, Қазақстан, Нұр-Сұлтан қ., Қажымұқан к-сі, 12/1,
тел.: +7(7172)709-500 (ішкі 31413)

© Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті

Editor-in-Chief **Dikhan Kamzabekuly**
Doctor of philology, academician of NAS RK (Kazakhstan)

Deputy Editor-in-Chief **Zharkynbekova Sholpan**
Doctor of philology, Prof. (Kazakhstan)

Editorial board

Asker ogly Ramiz	Doctor of philology, Prof. (Azerbaijan)
Akmataliyev Abdildajan	Doctor of philology, Prof. (Kyrgyzstan)
Aimukhambet Zhanat	Doctor of philology, Prof. (Kazakhstan)
Bakhtikireeva Uldanai	Doctor of philology, Prof. (Russia)
Beisembayeva Zhanargul	Can. of philology (Kazakhstan)
Bezhenaru Lyudmila	Doctor of philology, Prof. (Romania)
Bizhkenova Aigul	Doctor of philology, Prof. (Kazakhstan)
Chernyavskaya Valeriya	Doctor of philology, Prof. (Russia)
Erzhiasun Güljanat	PhD, Prof. (Turkey)
Yeskeyeva Magripa	Doctor of philology, Prof. (Kazakhstan)
Henryk Jankowski	PhD, Prof. (Poland)
Kaskabassov Seit	Doctor of philology, Prof. (Kazakhstan)
Khisamitdinova Firdaus	Doctor of philology, Prof. (RF, Bashkortostan)
Metin Ekiji	PhD, Prof. (Turkey)
Negimov Serik	Doctor of philology, Prof. (Kazakhstan)
Nurgali Kadisha	Doctor of philology, Prof. (Kazakhstan)
Nurieva Fanuza	Doctor of philology, Prof. (RF, Tatarstan)
Reichl Karl	Doctor of philology, Prof. (Germany)
Rakhmanov Nasimhon	Doctor of philology, Prof. (Uzbekistan)
Rivers William Patrick	PhD, Prof. (USA)
Satenova Serikkul	Doctor of philology, Prof. (Kazakhstan)
Sharip Amantay	Doctor of philology, Prof. (Kazakhstan)
Sharipova Gulbanu	Can. of philology, assos. Prof. (Kazakhstan)
Tazhybayeva Saule	Doctor of philology, Prof. (Kazakhstan)
Turysbek Rakymzhan	Doctor of philology, Prof. (Kazakhstan)
Zhakypov Zhantas	Doctor of philology, Prof. (Kazakhstan)
Zhang Dingjing	PhD, Prof. (China)
Zhuravleva Yevgeniya	Doctor of philology, Prof. (Kazakhstan)

Editorial address: 2, Satbayev str., of. 402, Nur-Sultan, Kazakhstan, 010008
Tel.: +7(7172) 709-500 (ext. 31-413)

E-mail: vest_phil@enu.kz

Executive editor, computer layout: Ilyas Kurmangalyev

Bulletin of L.N. Gumilyov Eurasian National University PHILOLOGY Series

Owner: Republican State Enterprise in the capacity of economic conduct «L.N.Gumilyov Eurasian National University» Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan

Registered by Ministry of Information and Communication of the Republic of Kazakhstan. Registration certificate No 16996-Ж from 27.03.2018

Periodicity: 4 times a year Circulation: 35 copies

Address of printing house: 12/1 Kazhimukan str., Nur-Sultan, Kazakhstan 010008; tel.: +7(7172) 709-500 (ext. 31413)

© **L.N. Gumilyov Eurasian National University**

Главный редактор **Дихан Камзабекулы**
доктор филологических наук, академик НАН РК (Казахстан)

Зам. главного редактора **Шолпан Жаркынбекова**
доктор филологических наук, проф. (Казахстан)

Редакционная коллегия

Аскероглы Рамиз	д.ф.н., проф. (Азербайджан)
Акматалиев Абдылдажан	д.ф.н., проф. (Киргизстан)
Аймухамбет Жанат	д.ф.н., проф. (Казахстан)
Бахтикиреева Улданай	д.ф.н., проф. (Россия)
Беженару Людмила	д.ф.н., проф. (Румыния)
Бейсембаева Жанаргуль	к.ф.н. (Казахстан)
Бижкенова Айгуль	д.ф.н., проф. (Казахстан)
Жакыпов Жантас	д.ф.н., проф. (Казахстан)
Жан Динжин	PhD, проф. (Китай)
Журавлева Евгения	д.ф.н., проф. (Казахстан)
Ескеева Магрипа	д.ф.н., проф. (Казахстан)
Ержласун Гульжанат	PhD, проф. (Турция)
Каскабасов Сеит	д.ф.н., проф. (Казахстан)
Негимов Серик	д.ф.н., проф. (Казахстан)
Нургали Кадиша	д.ф.н., проф. (Казахстан)
Нуриева Фануза	д.ф.н., проф. (РФ, Татарстан)
Райхл Карл	д.ф.н., проф. (Германия)
Рахманов Насимхон	д.ф.н., проф. (Узбекистан)
Риверс Уильям Патрик	PhD, проф. (США)
Сатенова Сериккуль	д.ф.н., проф. (Казахстан)
Тажибаева Сауле	д.ф.н., проф. (Казахстан)
Турысбек Рахимжан	д.ф.н., проф. (Казахстан)
Хисамитдинова Фирдаус	д.ф.н., проф. (РФ, Башкортостан)
Чернявская Валерия	д.ф.н., проф. (Россия)
Шарип Амантай	д.ф.н., проф. (Казахстан)
Шарипова Гульбану	к.ф.н., и.о. доцент (Казахстан)
Экиджи Метин	PhD, проф. (Турция)
Янковский Хенрих	PhD, проф. (Польша)

Адрес редакции: 010008, Казахстан, г. Нур-Султан, ул. К.Сатпаева, 2, каб. 402
Тел.: +7(7172) 709-500 (вн. 31-413)

E-mail: vest_phil@enu.kz

Ответственный редактор, компьютерная верстка: Ильяс Курмангалиев

Вестник Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева. Серия ФИЛОЛОГИЯ
Собственник: РГП на ПХВ «Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева» МОН РК
Зарегистрирован Министерством информации и коммуникаций РК под номером №16996-Ж от 27.03.2018г.
Периодичность: 4 раза в год Тираж: 35 экземпляров
Адрес типографии: 010008, Казахстан, г. Нур-Султан, ул. Кажимукана, 12/1, тел.: +7(7172)709-500
(вн. 31413)

© Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева

Мазмұны

Фольклор және әдебиеттану

<i>Азкенова Ж., Оразаева Қ.</i> Н. Гогольдің «Ескілікті помещиктер» повесіндегі Данте архетипі және апостасиясы	8-15
<i>Байділдаева Н., Негимов С.</i> Жетес би тағылымы	16-23
<i>Байтанасова Қ.</i> Мәтін теориясының кейбір мәселелері	24-31
<i>Есенова А., Оразбек М.</i> Ғалым Жайлыбай поэзиясындағы жаңа ізденістер	32-38
<i>Жапанова М., Нұрманова Ж.</i> Асанәлі Әшімовтің «Арылу прозасы»: жанрлық әртектілігі	39-46
<i>Қалиева А., Маукеева А., Рысбаева А.</i> Герольд Бельгердің шығармашылық даралығының қалыптасуы	47-52
<i>Қожашев М.</i> Жамбылдың жыршылық өнері: қалыптасуы мен ерекшелігі	53-60
<i>Мәжіева Н., Балтабаева Н., Юсуп П.</i> Қазақ эпостарында полигамиялық некенің көркем бейнеленуі	61-66
<i>Найманбай А.</i> Заман шындығы: ақиқат пен көркемдік шешім сабақтастығы ...	67-72
<i>Саликжанова Ш., Карипжанова Г.</i> Қазіргі қазақ жастар поэзиясындағы қоғам бейнесі	73-79
<i>Сайлауова А.</i> Жыршы-жыраулар мектептерінің зерттелуі	80-86
<i>Сейсенбиева Э., Мәдібаева Қ., Юсуп А.</i> Ы.Алтынсариннің «Шариат-ул ислам» еңбегіндегі мұсылман ағартушылығы	87-92

Лингвистика және әдістеме

<i>Абдыханова Б., Мейрамбекова Л.</i> Прецедентті есімдер: фольклордың ықпалы және әлем мәдени кеңістігіндегі орны (неміс тілі материалы негізінде)	93-98
<i>Біжкенова А., Сәбитова Л.</i> Құрылымдық бөлімшенің ғылыми қызметі - университеттің даму компоненттерін зерттеудің маңызды бағытының бірі ретінде	99-107
<i>Досжан Г.</i> Кірме сөз мәселелерін зерттеудегі интегративтік тәсілдер	108-118
<i>Ербулатова И., Салимов Т.</i> «Тағам» атауы: лексика-семантикалық аядағы мәдени-таңба бірліктері	119-124
<i>Жұмағұлова А., Сыздықова Г.</i> Лингвэкология және медиакөңістік	125-132
<i>Жұмаханова А., Біжкенова А.</i> Бағалау - қарым-қатынастың сөйлеу актісі	133-140
<i>Ильясова Н.</i> Синтагма – тіл теориясы мен танымды байланыстырушы бірлік	141-150
<i>Кадеева М., Дмитрюк Н., Нарожная В.</i> Атаулы грамматикалық категориялардың имплициттілігі	151-158
<i>Тулеубаева С.</i> Лингвофилософиялық дәстүр сабақтастығы: әл-Фарабиден В. фон Гумбольдке дейін	159-166
<i>Өтебалиева Г., Қасқабасова Х.</i> Коммуникативтік құзіреттілік - шет тілін оқыту үдерісін зерттеу аспектісі	167-176
<i>Шингарева М., Нарожная В.</i> Рождестволық құттықтауларды талдау ерекшелігі - саяси дискурс элементі	177-184

Әдеби шолу

<i>Қайыржанов А.</i> Шәкәрім. Шынайы ізгілікті іздеу	185-189
--	---------

Contents

Folklore and Literary Studies

<i>Azkenova Zh., Urazayeva K.</i> Dante's archetype and apostasy in the novel of «Old World Landowners» by N. Gogol	8-15
<i>Beydildaeva N., Negimov S.</i> Jetes Biy's Edification	16-23
<i>Baitanasova K.</i> On Some Issues of Text Theory	24-31
<i>Yessenova A., Orazbek M.</i> The latest research related to the poetry of Galym Zhaylybay	32-38
<i>Zhapanova M., Nurmanova Zh.</i> Assanali Ashimov's «Confession Prose»: Genre Diversity	39-46
<i>Kalieva A., Maukeeva A., Rysbaeva A.</i> Formation of Herold Belger's Creative Individuality	47-52
<i>Kozhashev M.</i> Zhambyl's Poetic Art: Formation and Poetry	53-60
<i>Mazhyeva N., Baltabaeva Nazim, Yussup P.</i> The Art Image of Polygam Marriage in Kazakh Epics	61-66
<i>Naimanbai A.</i> Reality of the Era: Continuity of Truth and Literary Solutions	67-72
<i>Salikzhanova Sh., Karipzhanova G.</i> The image of society in modern Kazakh poetry ...	73-79
<i>Sailauova A.</i> On Research of Zhyrshy-Zhirau Schools	80-86
<i>Seisenbiyeva E., Madibayeva K., Yussup A.</i> Muslim Enlightenment in Y. Altynsarin's Works «Shariat-ul Islam»	87-92

Linguistics and methodics

<i>Abdykhanova B., Meirambekova L.</i> Precedent Names: Influence of Folklore and Its Place in World Cultural Space (based on the German language)	93-98
<i>Bizhkenova A., Sabitova L.</i> Scientific Activity of Structural Divisions as One of the Important Components in the Development of a Research University	99-107
<i>Doszhan G.</i> Integrative Approaches to Studying Borrowed Words	108-118
<i>Yerbulatova I., Salimov T</i> Culture-Marked Units of the Lexical-Semantic Field «Food»	119-124
<i>Zhumagulova A., Syzdykova G.</i> Linguoecology and Media Space	125-132
<i>Zhumakhanova A., Bizhkenova A.</i> Evaluation as a Speech act of Communication	133-140
<i>Ilyassova N.</i> Syntagma – a Unit Combining Language and Cognitive Theory	141-150
<i>Kadeyeva M., Dmitryuk N., Narozhnaya V.</i> On Implicitness of Nominal Grammatical Categories	151-158
<i>Tuleubayeva S.</i> Linguophilosophy from al-Farabi to V. von Humboldt: Continuity of Tradition	159-166
<i>Utebalieva G. , Kaskabassova Kh.</i> Communicative Competence: As an Aspect in Studying the Process of a Foreign Language Acquisition	167-176
<i>Shingareva M., Narozhnaya V.</i> Peculiarities of Analyzing Christmas Messages as an Element of Political Discourse	177-184

Literature Review

<i>Kairzhanov A.</i> Shakarim. The quest for absolute good	185-189
--	---------

Содержание

Фольклор и литературоведение

<i>Азкенова Ж., Уразаева К.</i> Дантовский архетип и апостасия в «Старосветских помещиках» Н. Гоголя	8-15
<i>Бейдильдаева Н., Негимов С.</i> Назидания Жетес бия	16-23
<i>Байтанасова К.</i> О некоторых проблемах теории текста	24-31
<i>Есенова А., Оразбек М.</i> Поэзия Галыма Жайлыбая в свете новых исследований ...	32-38
<i>Жапанова М., Нурманова Ж.</i> «Исповедальная проза» Асанали Ашимова: жанровое многообразие	39-46
<i>Калиева А., Маукеева А., Рысбаева А.</i> Становление творческой индивидуальности Герольда Бельгера	47-52
<i>Кожашев М.</i> Поэтическое искусство Жамбыла: становление и особенности.....	53-60
<i>Мажиева Н., Балтабаева Н., Юсуп П.</i> Художественное изображение полигамного брака в казахских эпосах	61-66
<i>Найманбай А.</i> Реальность эпохи: преемственность правды и художественного решения	67-72
<i>Саликжанова Ш., Карипжанова Г.</i> Образ общества в современной казахской молодежной поэзии	73-79
<i>Сайлауова А.</i> Об исследованиях сказительских школ (школ жырышы и жырау) ...	80-86
<i>Сейсенбиева Э., Мадиева Қ., Юсуп А.</i> Мусульманское просветительство в трудах Ы.Алтынсарина «Шариат-ул ислам»	87-92

Лингвистика и методика

<i>Абдыханова Б., Мейрамбекова Л.</i> Прецедентные имена: влияние фольклора и его место в мировом культурном пространстве (на материале немецкого языка)	93-98
<i>Бижкенова А., Сабитова Л.</i> Научная деятельность структурных подразделений как одна из важных составляющих развития исследовательского вуза	99-107
<i>Досжан Г.</i> Интегративные подходы к изучению заимствованных слов	108-118
<i>Ербулатова И., Салимов Т.</i> Культурно-маркированные единицы лексико-семантического поля «Еда»	119-124
<i>Жумагулова А., Сыздыкова Г.</i> Лингвоэкология и медиапространство	125-132
<i>Жумаханова А., Бижкенова А.</i> Оценка как речевой акт коммуникации	133-140
<i>Ильясова Н.</i> Синтагма – единица, связывающая теорию языка и познания	141-150
<i>Кадеева М., Дмитрюк Н., Нарожная В.</i> Об имплицитности именных грамматических категорий	151-158
<i>Тулеубаева С.</i> Преемственность традиций в лингвофилософии: от аль-Фараби к В.фон Гумбольдту	159-166
<i>Утебалиева Г., Каскабасова Х.</i> Коммуникативная компетенция как аспект в изучении процесса усвоения неродного языка	167-176
<i>Шингарева М., Нарожная В.</i> Особенности анализа рождественских поздравлений как элемента политического дискурса	177-184

Рецензия

<i>Каиржанов А.</i> Шакарим. Поиски абсолютного добра	185-189
---	---------

XFTAP 16.21.43:

Нағима Ильясова

Абай ат. Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Алматы, Қазақстан
(E-mail: nagima68@mail.ru)

Синтагма – тіл теориясы мен танымды байланыстырушы бірлік

Аңдатпа. Мақалада сөйлеу ағымындағы сөздердің байланысуынан синтагмалық құрылым түзілетіні анықталады. Синтагмалық құрылымға атауыш сөздер, лексикалық мағына, когнитивтік семантика мен олардың грамматикалық байланысу жолдары негіз болатыны дәлелденеді. Синтагма грамматикалық амал-тәсілдер арқылы байланысып, коммуникативті семантиканы қалыптастыратын құбылыс ретінде ерекшеленеді. Сондықтан әрі сөйлеу бірлігі, әрі синтаксистік бірлік ретінде танылады. Сөйлеу бірлігі ретінде танымның нысанына, синтаксистік бірлік ретінде тілдің нысанына жатқызылады. Сондықтан синтагма тіл мен танымды байланыстырушы бірлік ретінде қарастырылады. Логикалық ұғым, танымдық (когнитивтік) семантика, лексикалық мағынаның синтагма құрамындағы қызметіне талдау жасалады. Олар синтагмалық құрылымның стереотиптерін анықтауға негіз болатыны көрсетіледі. Синтагма құрамында табиғи және әлеуметтік байланыстағы сөздердің тіркесетіні дәлелденеді.

Табиғи байланыстағы сөздердің тіркесінен бір ұғымның мәнін ашатын сөздердің синтагмасы қалыптасатыны, әлеуметтік байланыстағы сөздердің тіркесінен әртүрлі ұғымды білдіретін сөздердің синтагмасы қалыптасатыны анықталады. Олар нормативті синтагмалар деп танылады. Сонымен қатар, экспрессивті-эмоционалдық мәндегі сөздердің де синтагмалық құрылым түзетіні көрсетіледі. Олар оккозионалды синтагмаларға жатқызылады. Сонымен бірге, мақалада сөйлеу мен тілдің ұқсастықтары мен айырмашылықтары және олардың лингвистикада алатын рөлі анықталады.

Түйін сөздер: атауыш сөздер, логикалық ұғым, когнитивті семантика, лексикалық мағына, грамматикалық байланыс, коммуникативті семантика, синтаксистік бірлік, сөйлеу бірлігі, стереотип, норматив, оккозионал.

DOI: <https://doi.org/10.32523/2616-678X-2019-4-141-150>

Кіріспе. Синтагма – сөйлеу ағымындағы сөздердің байланысу амалдарын анықтау мақсатынан туындаған коммуникативтік категория. Синтагманы зерттеу арқылы грамматика мен танымның және грамматика мен тілдік коммуникацияның тығыз байланысты екеніне көз жеткізуге болады.

Лингвистикада тілдік бірліктердің лексикалық, морфологиялық, синтаксистік жақтан тіркесу мүмкінділігін синтагма деп танушылық бар. Синтагмалық зерттеулерден оның әлі бірізге түспегенін, жүйеленбегенін байқау қиын емес. Оған лингвистика ілімінің қалыптасуына арқау болған сөйлеу мен тілді біртұтастықта зерттеу себеп болып отыр. Сөйлеу мен тіл – бір медальдің екі жағы болатыны сияқты лингвистиканың екі жағы. Алайда, сөйлеу лингвистиканың антропологиялық жүйесін, тіл құрылымдық жүйесін қалыптастырып, парадигмалық жүйе құрайды. Осыдан сөйлеудің өзіне тән зерттеу нысаны, тілдің өзіне тән зерттеу нысаны анықталмақ. Сөйлеудің лингвистикалық сипатын анықтайтын мынадай белгілерді атауға болады: біріншіден, сөйлеу адам әрекетінің индивидуалдық жағын қамтитын психофизикалық құбылыс; екіншіден, заттар мен құбылыстар туралы ақпарат берудің амалын айқындайтын құбылыс; үшіншіден, кем дегенде екі немесе одан да көп адамдардың қатысуын қажет ететін, хабар беретін ұжымдық көрініс. Өмірдегі сан алуан құбылыстар (заттар, сапалар, белгілер, қимылдар, әрекеттер) адам танымына әсер етіп, адамдар оларға ат қояды, оларды өзара байланыстырып ойын жарыққа шығарады, бір-бірімен ақпарат алмасып қарым-қатынас жасайды. Бұл – сөйлеу әрекетінің көрінісі. Адамдардың сан алуан құбылыстарға қойған атауы сөз, олардың өзара байланысы сөз тіркесі, ойдың жа-

рыққа шығуы сөйлем, мәтін деп аталатын таңбамен белгіленіп, сөйлеу әрекетінің статикалық (қозғалмайтын, өзгермейтін) қалыптағы бейнесі шығады. Сөйлеу әрекетінің статикалық қалыптағы бейнесінен тіл жүйесі анықталып, құрылымдық лингвистика қалыптасады. Сөйлеу құрылымдық лингвистиканы қалыптастырып қана қоймайды, адамға тән туа біткен қабілет болғандықтан үнемі қозғалыстағы, динамикалық процестегі лингвистикалық жүйе ретінде де ерекше мәнге ие. Адамдар қалай болса, солай сөйлемейді, айтар ойы басқаларға түсінікті болуын назарға алады. Ол үшін адамдар «қандай атауларды қолданады, оларды қалай байланыстырады» деген мәселе тұрады. Осы мәселенің шешімін синтагмалық зерттеулер көрсетеді.

Ғылыми-әдіснамалық база. Әлемдік лингвистикада синтагмалық зерттеулер 1920 жылдардан бастау алып, күні бүгінге дейін қарастырылауда. Әсіресе, орыс, француз тіл білімінде бұл мәселеге баса назар аударылған. Орыс тіл білімінде синтаксистік аспектіде қарастырылса, француз тіл білімінде фонетикалық аспектісіне басымдық берілген.

Синтагмалық зерттеулердің қай-қайсысына назар аударсақ та, олардың семантикамен, мағынамен тығыз байланыста қарастырылғанына көз жеткізуге болады. Солай болуы заңды. Ойды дұрыс жеткізуге, оны түсінуге ең алдымен, мән-мағына қызмет атқарады. Мән-мағына болмаса, адамдар бір-бірімен ақпарат алмасып, қарым-қатынас жасай алмайды. Сондықтан толық лексикалық мағынаға ие сөздердің өзара байланысуға қабілеттілігі ғалымдардың назарына ілікті. Бұл лингвистикада өте күрделі құбылыстардың қатарына жатады. Лексикалық мағынаға ие сөздердің байланысынан бір заттың атауын білдіретін күрделі сөздер, атаулық тіркестер, фразеологиялық тіркестер, терминдік тіркестер, еркін тіркестер қалыптасады. Аталған бірліктердің әрқайсысының өзіне тән мағынасы, атқаратын қызметі бар. Еркін тіркестерден басқалары – тілде номинативті қызмет атқаратын, бұрыннан жасалып қойған, енді өзгермейтін, дайын тілдік бірліктер. Олар сөйлеу ағымына түскенде де дайын күйінде жұмсалады. Ал еркін тіркестерде сөздер алдын ала байланыспайды, сөйлеушінің айтатын ойына, сөйлеу жағдаятына, ниетіне қарай байланысып, сөйлеу процесінде көрініс табады. Бәріне ортақ қасиет – толық лексикалық мағынаға ие сөздердің байланысуынан құралуы. Осыған орай, семантикалық принцип тіркесім теориясында ерекше назарға алынды. Сонау 1920 жылдардан басталған бұл теория күні бүгінге дейін осы принцип бойынша қарастырылуда. Ш.Балли [1], Қ.Жұбанов [2], Ф. де Соссюр [3], М.Велнер [4], К.М.Шилихина [5], Н.А.Ильясова [6], Л.И.Власова, т.б. еңбектерінде бұл теория коммуникативтік, функционалдық аспектіде қарастырылған. Ш.Балли «екі түрлі категорияға жататын лексикалық таңбалардың грамматикалық байланысқа түсіп, өзара бір-біріне тәуелді болуын, бірін-бірі толықтыруын» синтагма деп таниды [1]. Синтагма құрамында лексикалық бірліктердің жұмсалатыны еш дау туғызбайды. Олар атаулық қызметімен ерекшеленіп, сөйлеу құралы ретінде жұмсалады. Оған Қ.Жұбановтың мына тұжырымы дәлел: «Атты неге қоямыз? Оны заттардың өзі жоқ жерде сөз қылу үшін қоямыз. Нәрсенің, сипаттың бәрі түгел қасымызда болса, онда сөзді шығын қылмай-ақ, ымдап өте шығар едік, сонымен бірталай хабар берер едік» [2, 99 б.] Ғалым атауыш сөздердің қызметін дәл көрсеткен. Ал «атау қалай қойылады» деген мәселеге келсек, астарында танымы жатқанын байқау қиын емес. Адамзат ат қоймас бұрын заттар мен құбылыстардың белгілерін, қасиетін, жалпы сипатын танып біледі. Бұл кезде адам танымында заттар мен құбылыстар туралы кірістік ақпарат қалыптасады. Танып-білгеннен кейін оған атау береді. Атауды Қ.Жұбанов атап кеткендей, сол нәрсе туралы хабар беру үшін қояды. Осыған орай, атаудың қызметін шығыстық ақпарат беру деп танымыз. Атаулар үнемі дербес күйінде қолданылмайды, олар табиғи байланыстағы заттар мен құбылыстар, әлеуметтік байланыстағы заттар мен құбылыстар туралы ақпарат беру мақсатында өзара байланысып, сөйлеудің компонентіне айналады. Бұл кезде олар заттар мен құбылыстардың бір-біріне қатысуы туралы ақпарат (қатыстық ақпарат) береді. Бұл құбылыс синтагма теориясының қалыптасуына негіз

болады. Ендеше, синтагма құрамында толық лексикалық мағынасы бар атауыш сөздердің жұмсалуды басты белгі болып табылады. Осыған байланысты синтагма семантикалық принципке тәуелді болады. Ф де Соссюр «сөздердің сөйлеу кезіндегі тізбектелуін» синтагма деп таныса [3], М.Велнер бір мағыналық қатардағы бір-біріне қарама-қайшы келмейтін сөздер өзара тіркесіп, сезімнің, мағынаның реңкін (отенок) білдіреді деп таниды. Сөздер тіркесімінің өзіне тән стереотиптері бар екенін дәлелдейді. Кез келген сөзді айтқанда оның стереотипін анықтайтын сөздер қатары санамызда ассоциацияланатынын көрсетеді. Соның негізінде сөздер грамматикалық коррекцияға түсіп, құрылымдық жүйе құрайтынын айтады [4]. К.М.Шилихина лексикалық тіркесімділік мәтіннің семантикалық жақтан ұйымдасуын реттейтін құрал деп таниды [5]. Н.А.Ильясова семасиологиялық мәндегі сөздердің байланысуы және атауыштық мәндегі сөздердің байланысуы арқылы синтагмалық құрылым түзілетінін айтады [6]. Сонымен қатар, экспрессивтік-эмоционалдық мәні бар синтагмалардың бар екенін көрсетеді [7] Л.И.Власова синтагмалардың лексикалану процесіне түсетінін айтып, оларды лексикаланған предикативті емес біліктер және лексикаланған предикативті бірліктер түріне бөледі [8].

Синтагма құрамында толық мағынаға ие сөздердің жұмсалуды оның таныммен байланысты екенін көрсетеді. Таным болған кезде ғана мән-мағына болады. Адам сөйлегенде таныған, білген нәрсесі туралы ақпарат береді. Сондықтан синтагма сөйлеу барысындағы сөздердің байланысу жолдарын анықтап, таным мен тілдің сабақтастығын көрсететін теория ретінде ерекшеленеді.

Зерттеу нәтижелері. Синтагма арқылы таным мен тілдің байланысын айқындауға заттар мен құбылыстардың белгілері мен қасиеттерін анықтайтын танымдық семантика, заттар мен құбылыстардың бүкіл белгілері мен қасиеттерін (танымдық семантиканы) бойына жинайтын лексикалық мағына арқау болады. Мысалы, «жаңбыр» сөзі адам танымында су тамшысы, мөлдірлігі, жаууы т.б.; «кітап» сөзі парағы, жазуы, көлемі т.б.; «адам» сөзі ақылы, ойы, жасы, т.б.; басы, қолы, аяғы, т.б.; сөйлеуі, жылауы, күлуі, жүруі, жүгіруі, отыруы, тұруы т.б. сияқты көптеген белгілері, сипаты арқылы орныққан. Заттар мен құбылыстарды тануға арқау болған бұл белгілер (немесе қасиеттер) сөздегі логикалық ұғымды белгілейді. Логикалық ұғым танымдық (когнитивтік) семантиканың қалыптасуына, танымдық семантика лексикалық мағынаның қалыптасуына негіз болады. Олардың арасындағы қатынас сөйлеу кезіндегі сөздердің байланысуына арқау болады. Танымдық семантика, лексикалық мағына логикалық ұғымның көрсеткіші ретінде бейсанада орнығады да, сөйлеу кезінде ойдың жарыққа шығуына қызмет атқарады. Адамзат заттар мен құбылыстарды тек дербес күйінде ғана емес, олардың бір-бірімен әрекеттесетінін, бір-біріне әсер ететінін таныған. Сондықтан адамзат танымында заттар мен құбылыстар туралы ойлау операциялары жүзеге асып отырады. Ойлау операциялары адамның сөйлеуіне ықпал етеді. Танымның негізінде қалыптасқан атауыш сөздер сөйлеу құралы ретінде жұмсалады. Адамдар атауыш сөздерді бір-бірімен байланыстыра отырып сөйлейді. Сондықтан Ф де Соссюр «сөздердің сөйлеу кезіндегі тізбектелуіне» ерекше назар аударған [3]. Сөйлеу кезінде лексикалық мағынаға ие атаулар өзінің танымдық семантикасын білдіретін сөздермен байланысқа түседі. Мысалы: жаңбыр жауды; жаңбырдың тамшысы; кітапты оқыды, кітап жазды, адам ойлайды, адам жүрді, адамның қолы т.б. Мұнда жаңбыр, кітап, адам сөздері лексикалық мағынаға ие болып, өзін танып-білуге негіз болған танымдық семантикаға ие сөздермен тіркескен.

Нәрсенің сипатын айқындайтын танымдық семантика М.Велнер атағандай «тіркесімге тән стереотиптерді» айқындауға да негіз болады. Ғалым-жазушы кез келген сөзді айтқанда оның стереотиптік аясын көрсететін сөздер болатынын, олар тіркесім жасауға қабілетті екенін атап көрсеткен [4].

Тіркесім стереотипі лексикалық мағынадағы сөз бен танымдық семантикадағы сөздердің қатынасынан пайда болады. Лексикалық мағынаға ие сөзді айтқанда, оның мәнін

анықтайтын танымдық семантикадағы сөздер адамның санасында ассоциацияланып, лексикалық мағынадағы сөздің стереотиптік аясын көрсетеді. Мысалы:

Жаңбыр? – су, тамшы, жауу т.б.!

Кітап? – оқу, жазу, парақ т.б.!

Адам ? – сөйлеу, ойлау, күлу т.б.! Бұл сөздер бір ұғымның мәнін ашуға қызмет атқарады. Оқу, жазу т.б. сөздері кітап сөзінің мәнін ашуға; жауу, таму, т.б. сөздері жаңбыр сөзінің мәнін ашуға; ойлау, сөйлеу т.б. сөздері адам сөзінің мәнін ашуға қызмет атқарады. Сондықтан семантикалық жақтан бір-біріне тәуелді болады. Олар дербес тұрғанда да ұғым жағынан бір-біріне қатысы бар сөздер ретінде ерекшеленеді. Сөйлеу ағымына түскенде грамматикалық амал-тәсілдер арқылы өзара байланысып, синтагмалық құрылым түзеді. Синтагманың бұл түрін бір ұғымның мәнін ашатын сөздердің синтагмасы деп атаймыз. Бұл – синтагманың тіл мен танымның байланысын көрсететін бірінші ерекшелігі. Оған синтагма құрамындағы сөздердің табиғи байланыста, қатынаста тұратыны негіз болады. Бір ұғымның мәнін ашатын сөздердің синтагмасы толық лексикалық мағынаға ие болған заттар мен құбылыстардың атауы мен сол заттар мен құбылыстарға тән белгі-атаулардың (танымдық семантиканы білдіруге қызмет атқаратын сөздер) байланысынан тұрады. Семіз, арық т.б. сияқты сөздер – танымдық семантиканы білдіруге қызмет атқаратын белгі-атаулар. Олар қозғалуға қабілетті тіршілік иелеріне ғана тән. Сондықтан сөйлеу ағымында қозғалуға қабілетті сөздердің белгісі ретінде жұмсалып, сондай сөздермен ғана тіркеседі. Мысалы: семіз адам, арық мал, т.б.

Адам танымында әрбір зат пен құбылысқа тән ерекше қасиеттер (белгілер) орныққан. Олар заттар мен құбылыстардың мәнін, мағынасын анықтайтын белгілер болғандықтан, синтагма құрамында табиғи болмысқа тән заңдылықтарға сүйенеді. Мысалы: адамға тән қасиеттер (белгілер) – бас, көз, қол, аяқ, ақыл, ой, сөйлеу, жүру, т.б. болса, матаға тән қасиеттер – жұмсақтық, жыртылу. Өсімдікке тән қасиет – өсу, өлу, т.б.; жапырақ, тамыр, бұтақ; биік, аласа, жасыл т.б. Олардың қасиетін (белгілерін), сипатын салыстырсақ үлкен айырмашылық байқалады. Осы айырмашылық сөйлеу ағымында да көрініс табады. Сөйлеуде «адам» сөзіне қатысты синтагмалар өте көп қолданылады. Себебі оның мәнін анықтайтын қасиеттер көп. Мысалы: адам сөйлейді, адам жүреді, адам ойлайды, ақылды адам, адам ақылды, адамның көзі, адамның ойы, т.б. Өсімдікке қатысты синтагмалардың да қолданылуы біршама көбірек болады. Мысалы: өсімдік өседі, өсімдіктің жапырағы, биік өсімдік, жасыл өсімдік т.б. Матаға қатысты синтагмалар оларға қарағанда әлдеқайда аз болады. Себебі оның мәнін анықтайтын қасиеттер (танымдық (когнитивтік) семантика) аз. Мысалы: жұмсақ мата, мата жыртылды, т.б. Мата, өсімдік сөздері сөйлеу ағымында бас, көз, жүру, ойлау т.б. сияқты сөздермен байланыса алмайды, себебі олар матаға тән қасиеттер (когнитивтік семантика) емес. Ендеше, бір ұғымның мәнін ашатын сөздердің синтагмасында заттар мен құбылыстар және олардың қасиетін анықтайтын белгі атаулар ғана сөйлеу ағымына түсіп, өзара тіркесуге, байланысуға қабілетті болады екен.

Сонымен қатар, дербес тұрғанда ұғым жағынан бір-біріне қатысы жоқ сөздер де сөйлеу ағымына түсіп, өзара байланысады. Олар да тіл мен танымның сабақтастығын көрсетеді. Мысалы: Асқар үй салды, Құс ұя салды, Асқар кірпіш пайдаланады, Қарлығаш сазды пайдаланады т.б. десек, мұндағы Асқар салды, Құс салды, Асқар пайдаланады, Қарлығаш пайдаланады, кірпішті пайдаланады, сазды пайдаланады. Бұл синтагмаларының құрамындағы сөздер дербес тұрғанда ұғым жағынан бір-біріне қатыссыз. Салды, пайдаланды сөздері табиғат құбылыстарынан сақтану үшін, табиғат заңдарына икемдену үшін орындалатын әрекеттің атауы ретінде адам танымында орныққан. Сондықтан бұл сөздер сол әрекеттің жүзеге асуына ықпал ететін сөздермен байланысып, синтагмалық құрылым түзеген. Асқар болмаса, құс болмаса, ұя болмаса салу әрекеті жүзеге аспайды; кірпіш, саз болмаса пайдалану әрекеті де болмайды. Аталған сөздердің сөйлеу ағымына түсіп, өзара тіркесуі әлеуметтік қажеттілікті танудан туындаған. Бұл – бірінші ерекшелігі. Екінші ерекшелігінің мәні мынада: адам танымында заттық ұғымды білдіру мақсатында орныққан және дербес тұрғанда ұғым жағынан

бір-біріне қатысы жоқ сөздер де синтагмалық құрылым түзуге қабілетті болады. Мысалы: Асқардың досынан алдым; Жанардың кітабын оқыдым; Өзінің киімін тазалады т.б. дегенде Асқардың досы, Жанардың кітабы, Өзінің киімі синтагмасының құрамындағы сөздер де әлеуметтік қажеттілікті танудан туындаған атаулар ретінде орныққан. Бір зат екінші затқа әлеуметтік тұрғыдан тәуелді болып, бірі екіншісінің меншігі екенін білдіру мақсатында олар синтагмалық құрылым түзген. Синтагманың бұл түрін әртүрлі ұғымның мәнін білдіретін сөздердің синтагмасы деп атаймыз.

Бір ұғымын мәнін ашатын сөздердің синтагмасы мен әртүрлі ұғымды білдіретін сөздердің синтагмасы арасында ұқсастықтар мен айырмашылықтар бар. Бүгін қар жауды // Бүгін Марат хат жіберді дегенде, қар жауды және Марат жіберді синтагмалары; Ағаштың жапырағы сарғайды // Мараттың кітабы жоғалды дегенде, Ағаштың жапырағы және Мараттың кітабы синтагмалары ұқсастықтар мен айырмашылықтарға ие. Ұқсастықтары: формасы бірдей. Қар жауды // Марат жіберді синтагмалары атау септігі мен жіктік жалғаудың нөлдік формалары арқылы байланысып, предикаттық қатынаста жұмсалаған. Ағаштың жапырағы // Мараттың кітабы синтагмалары ілік септік (-тың) жалғауы мен тәуелдік жалғау (-ы) арқылы байланысып, атрибуттық қатынаста жұмсалған. Айырмашылықтары: қар жауды синтагмасындағы сөздердің арасында табиғи байланыс бар. Жауу – қардың табиғатына тән белгі (когнитивтік семантикасы). Марат жіберді синтагмасындағы сөздердің арасында ондай табиғи байланыс жоқ. Жіберу сөзі Мараттың (адамның) табиғи болмысына тән емес. Ағаштың жапырағы синтагмасындағы сөздер де табиғи байланыста. Жапырақ – ағаштың табиғатына тән белгі. Мараттың кітабы синтагмасында ондай байланыс жоқ. Табиғи байланысы бар сөздер бір ұғымның мәнін ашатын сөздер ретінде синтагмалық құрылым түзеді. Табиғи байланысы жоқ сөздер әртүрлі ұғымның мәнін анықтайтын сөздер ретінде синтагмалық құрылым түзеді.

Сөйлеу ағымында ең жиі қолданысқа түсетін синтагмалар – әртүрлі ұғымның мәнін анықтайтын синтагмалар. Синтагма құрамындағы сөздердің әрқайсысы жеке тұрғанда дербестікке ие. Дербес сөздер әлеуметтік қажеттіліктің негізінде бір-біріне бағынып, синтагмалық құрылым түзеді. Сөздердің байланысуына белгілі бір объект арқау болып тұрады. Мысалы, көтеру, беру, озу, жазу, оқу т.б. сөздері – дербес тұрғанда белгілі бір әрекет туралы ақпарат беретін жеке атау. Олар белгілі бір объектіге бағынғанда ғана синтагмалық құрылым түзе алады. Мысалы: баланы көтерді; балаға берді, баладан озу; кітапты жазу, газетті оқу т.б. Синтагма құрамындағы сөздердің бірі екіншісіне бағынып, белгілі бір объектіге қатысты әрекеттің өту процесі туралы ақпарат беріп тұр. Синтагма құрамында әрекеттің өту процесіне арқау болған объект – бала, кітап, газет сөздері. Олардың орнын сөйлеу жағдаятына байланысты басқа сөздермен емін-еркін ауыстыра береміз. Мысалы: кітапты көтерді, ағашты көтерді, қызды көтерді, столы көтерді, т.б. Дербес тұрып белгілі бір әрекетті білдіретін атаулар синтагма құрамына объектінің амалға, мезгілге, мақсатқа, мекенге, бағытқа, мөлшерге қатысты екенін білдіру мақсатында жұмсалады. Мысалы: оймен шешті, жазда басталды, үйге кетті, бір-бірден алды т.б. Сөйлеу жағдаятына қарай бұлар да басқа сөздермен емін-еркін орын ауыстыруға қабілетті.

Бір ұғымның мәнін анықтайтын сөздердің синтагмасы Жанбыр жауды, Жанар айтты, Жел соқты т.б. сияқты тек предикативтік қатынастағы байланыс арқылы ғана сөйлемдер бола алады. Басқа кезде әртүрлі ұғымның мәнін білдіретін синтагмалармен өзара жымдасып қана айтылатын ойдың қабылдаушыға толық, түсінікті жетуіне қызмет атқара алады. Мысалы: Мөп-мөлдір ауада тырналардың мойындары, тұмсықтары, аяқтары анық көрініп тұр (Шыңғыс Айтматов). Сөздердің сөйлеу ағымындағы байланысын синтагмаларға мүшелеу арқылы жіктей отырып, олардың өзара жымдасу жолдарын былайша талдауға болады: Бір ұғымның мәнін анықтайтын сөздер синтагмасы: мөп-мөлдір ауа, тырналардың мойындары, тырналардың тұмсықтары, тырналардың аяқтары.

Әртүрлі ұғымның мәнін анықтайтын сөздер синтагмасы: ауада көрініп тұр, мойындары көрініп тұр, тұмсықтары көрініп тұр, аяқтары көрініп тұр, анық көрініп тұр. Екі түрлі

синтагманың жымдасып, бір ойды жеткізуіне коммуникативтік (ақпараттық, ситуациялық) семантикалары негіз болады. Семантиканың бұл түрі синтагма құрамындағы сөздердің байланысынан туындайды. Мәп-мәлдір ауа синтагмасының коммуникативті семантикасы заттың (ауаның) табиғи күйі туралы ақпарат беру; тырналардың мойындары (тұмсықтары, аяқтары) синтагмасы зат пен заттың арасындағы табиғи қатынастан туындаған меншіктілік туралы ақпарат береді; ауада көрініп тұр синтагмасы іс-әрекеттің мекені туралы ақпарат береді; мойындары (тұмсықтары, аяқтары) көрініп тұр синтагмасы іс-әрекеттің иесі туралы ақпарат береді; анық көрініп тұр синтагмасы іс-әрекеттің орындалу амалы туралы ақпарат береді. Синтагма құрамындағы осы коммуникативтік семантикалар олардың өзара жымдасып, ойдың жарыққа шығуына қызмет атқарады.

Әртүрлі ұғымның мәнін анықтайтын сөздерден тіркескен синтагмалар өзара байланысып, сөйлеу процесінің жүзеге асуына қызмет атқара алады. Мысалы: Қажымұқан Парижде лом темірді тісімен майыстырды (Қалмақан Әбдіқадыров) деген ой әртүрлі ұғымның мәнін анықтайтын сөздердің синтагмасы арқылы жарыққа шыққан. Олар: Қажымұқан майыстырды; Парижде майыстырды; лом темір, темірді майыстырды; тісімен майыстырды. Бұлар да коммуникативті семантикасы арқылы өзара жымдасып, сөйлемнің (ойдың) жарыққа шығуына қызмет атқарған. Қажымұқан майыстырды синтагмасы – іс-әрекеттің иесі туралы ақпарат береді; Парижде майыстырды – іс-әрекеттің орындалған орнын, мекені туралы ақпарат береді; лом темір – заттың сындық сапасы (жуан екені) туралы ақпарат береді; темірді майыстырды – іс-әрекеттің тура объектісіне қатысы туралы ақпарат береді; тісімен майыстырды – іс-әрекеттің орындалу амалы туралы ақпарат береді.

Синтагма құрамында семантикалық жақтан үйлесім тапқан сөздер ғана байланысады. Семантикалық үйлесімділік сөздердің лексикалық мағыналары мен грамматикалық мағыналарының ұйысымынан пайда болады. Лексикалық мағына – танымның жемісі. Таным логикалық ұғымның, логикалық ұғым танымдық (когнитивтік) семантиканың, танымдық семантика лексикалық мағынаның қалыптасуына негіз болады дегенбіз. Лексикалық мағынадан сөздердің жалпы грамматикалық мағынасы қалыптасады. Жалпы грамматикалық мағына да ұғыммен байланысты анықталатыны белгілі. Дәлірек айтқанда, лексикалық мағынаның абстракциялануынан пайда болатын мағынаны жалпы грамматикалық мағына деп атаймыз. Жалпы грамматикалық мағынасы заттық ұғымды білдіретін сөздер зат есімдер тобын; сындық ұғымды білдіретін сөздер сын есімдер тобын, сандық ұғымды білдіретін сөздер сан есімдер тобын; мезгілдік, амалдық ұғымды білдіретін сөздер үстеулер тобын; қимыл, іс-әрекеттік ұғымды білдіретін сөздер етістік тобын құрайды.

Заттық ұғымды білдіретін сөздер (зат есімдер) қимылдық ұғымды білдіретін сөздермен (етістіктермен) байланысуға қабілетті. Оқушы келді. Дәптерін көрсетті т.б. Сындық, сандық ұғымды білдіретін сөздер (сын есімдер, сан есімдер) зат есімдермен байланысуға (қызыл алма, он кітап); мезгілдік, амалдық ұғымды білдіретін сөздер (үстеулер) етістіктермен (кеше келді, биікке ұшты) тіркесуге қабілетті. Ал сын есім, сан есім, үстеу, етістік тобындағы сөздердің ұғымы біреу болғандықтан, олар бір-бірімен өзара байланыса алмайды. (бір бес, он жиырма, кеше ертең, келді жүрді түрінде байланыстыра алмаймыз.) Себебі олардың арасында семантикалық үйлесім жоқ. Түркі тілдерінде зат есімдер мен зат есімдер өзара байланысып, анықтауыштық қатынастағы есімдер тобын құрайды. Синтагма құрамындағы әрбір сөздің лексикалық мағынасы және лексикалық мағынаны анықтайтын танымдық (когнитивтік) семантикасы арқылы байланысады. Зат есімдердің лексикалық мағынасын анықтайтын танымдық (когнитивтік) семантиканың түрлері біркелкі болмайды. Бір топ зат есімдердің танымдық семантикасы бір ғана ұғымды білдіретін сөздерден тұрады. Бір топ зат есімдердің танымдық семантикасы әртүрлі ұғымды білдіретін сөздерден тұрады. Осыған орай, зат есімдердің синтагма құру статистикасын анықтауға болады. «Адам» сөзінің танымдық семантикалық өрісі гендік, физиологиялық, заттық, қимылдық,

сындық, танымдық қасиеттерінен (белгілерінен) көрініс табады. Гендік қасиеттері: ұл, қыз; физиологиялық қасиеттері: сәби, бала, жігіт, бойжеткен, еркек, әйел, кемпір, қария т.б.; заттық қасиеттері: бас, көз, қол, аяқ, т.б.; қимылдық қасиеттері: жүру, тұру, отыру, жүгіру, секіру т.б.; сындық қасиеттері: ұзын, қысқа, арық, семіз, жас, кәрі, т.б.; танымдық қасиеттері: ойлау, сөйлеу, күлу, жылау, т.б. «Әйнек» сөзінің танымдық семантикасы тек жұқа, мөлдір, қатты, қалың, көк т.б. сияқты сындық қасиетімен, сипатымен анықталады. Осыған байланысты зат есімдердің байланысу амалдарын анықтауға болады. Қазақ тілінде адамның гендік қасиеті мен физиологиялық қасиетін білдіретін сөздер (зат есімдер) ешбір қосымшасыз орын тәртібі тәсілі арқылы байланысып, синтагма құрайды. Мысалы: ұл бала, қыз бала. «Адам» сөзі толық лексикалық мағына ие сөз болғандықтан өзінің қасиетін айқындайтын кез келген сөздермен тіркесіп, синтагма құрайды. Соның ішінде физиологиялық қасиетін білдіретін сөздермен (зат есімдермен) тіркесуге қабілетті. Мысалы: еркек адам, әйел адам, кемпір адам, қария адам т.б. Сонымен қатар, грамматикалық формалар арқылы өзінің қасиетін анықтайтын басқа сөздермен әртүрлі синтагма құрайды. Ол айтылатын ойдың мазмұнына қарай түрленеді. Мысалы: адамның жүрісі, адамның ойлауы, адамның басы, арық адам, ұзын адам, адам жүр, адам ойлайды, т.б. «Әйнек» сөзінің танымдық семантикасы тек негізінен, сындық ұғымды білдіретін болғандықтан, жұқа әйнек, қалың әйнек, мөлдір әйнек түрінде ғана синтагмалық құрылым түзеді. Сыну, жарылу сипатына байланысты әйнек сынды, әйнек жарылды синтагмасын қолданамыз. Ендеше, кез келген заттық ұғымды білдіретін сөздер де өзара тіркесе бермейді екен. Ағаш, шөп, балдыр, саңырауқұлақ, қына т.б. сияқты атаулар «Өсімдікке» тән алуан түрлі биологиялық белгілер нәтижесінде қалыптасқан. Мәселен, ағаш бұтағы, жапырағы, сабағы т.б. сияқты заттық белгілерімен, шөп мұрт, шашақ, қауыз т.б. сияқты заттық белгілерімен, балдыр ұяшық, көкше т.б. сияқты заттық белгілерімен, саңырауқұлақ қалқан, жіпше т.б. сияқты заттық белгілерімен ерекшеліп, әр өсімдік жеке-жеке атауға ие болған. Ағаш, шөп, балдыр, саңырауқұлақ, қына сияқты заттарға ортақ белгілер – тұқымы болуы, топырақпен, сумен, күн сәулесімен, ауамен тыныс алып қоректенуі, жер бетіне шығып жоғары қарай өсуі. Осы ортақ белгілер оларға тән ортақ ұғымды көрсетеді. Ал ерекше белгілер семантикалық өрісін кеңейтеді.

Сөздерге тән ортақ ұғым мен семантикалық өріс сөздердің қолданыс аясындағы орнын ашады. Мәселен, өсімдікке қатысты адам танымында орныққан ортақ ұғым – оның өсіп шығуы. Сондықтан өсімдікке қатысты қай атауыш сөз болса да, өсу деген қимылдық белгі-атаумен емін-еркін комбинацияланып, тілдік қолданысқа түседі. Гүл өсті, шөп өсті, саңырауқұлақ өсті т.б.

Ерекше белгілерді ашатын семантикалық өрістегі атауларды алсақ, олар кез келген сөздермен байланыспайды. Мысалы, жоғарыда аталған жапырақ сөзі саңырауқұлаққа тән заттық белгі емес, яғни оның когнитивтік семантикасына жатпайды, саңырауқұлақтың сипатын аша алмайды, сондықтан саңырауқұлақтың жапырағы деген қолданыс болмайды. Жапырақ ағаштың, гүлдің когнитивтік семантикасын білдіретін заттық белгі-атау болғандықтан, адамдар жапырақ сөзін ағаш, гүл т.б. сияқты табиғи жаратылысында жапырағы бар, дараланған, дербес атаулармен байланыстырып қолданады. Мысалы, ағаштың жапырағы, гүлдің жапырағы т.б. Сол сияқты кісінеу тек жылқыға тән қасиет болғандықтан, осы сөз тек жылқы сөзімен байланысты қолданылады. Тілімізде мұндай қолданыстар жиі кездеседі. Мысалы, сиыр мөңіреді, ит үрді, адам сөйледі т.б. немесе сиырдың мөңіреуі, иттің үруі, адамның сөйлеуі т.б. Синтагма құрамындағы сөздердің семантикалық жақтан үйлесім табу жолдары, грамматикалық амал-тәсілдер арқылы байланысқа түсуі олардың семантикалық-синтаксистік бірлік екенін көрсетеді.

Ендеше мынадай тұжырым жасауға болады: сөйлеу ағымындағы сөздердің байланысуына атауыш сөздердің адам танымында орныққан сипаты арқау болады. Олар толық лексикалық мағынаға ие дербес атаулар мен танымдық (когнитивтік) семантикаға ие белгі

атаулардың байланысуы арқылы және толық лексикалық мағынаға ие дербес атаулардың байланысуы арқылы сөйлеу ағымына түседі. Сондықтан олар сөйлемнің, мәтіннің семантикалық жақтан ұйымдасу жолдарын [6] анықтауға арқау болады. Синтагма құрамындағы компоненттердің лексикалық мағынадағы атау мен когнитивтік семантикадағы белгі-атау арқылы байланысуы семасиологиялық мәндегі синтагма ретінде ерекшеленсе, лексикалық мағынадағы дербес атаулардың байланысуы атауыштық мәндегі синтагма ретінде дараланады [7]. Синтагмалық байланыс мұнымен бітпейді. Адамдар сөйлегенде ойын бейнелі, образды түрде жеткізуге, айтқан ойының прагматикалық жақтан әсерлі болуына күш жұмсайды. Мұндай жағдайда дерексіз заттар мен құбылыстарды деректі заттардың танымдық семантикасына теңестіріп, салыстырып қолданады. Нәтижесінде экспрессивтік-эмоционалдық мәні бар синтагмалар қалыптасады. Мысалы, қазақ тілінде қасқырдай қайратты, арыстандай Исатай (Исатай арыстандай) т.б. сияқты синтагмалар көп. Мұнда қайраттылықтың сапасы қасқырға тән қасиеттерге; Исатайдың ерлігі, айбаты арыстанға тән қасиеттерге теңестірілген [8]. Бір ұғымның мәнін ашатын сөздердің синтагмасы мен әртүрлі ұғымның мәнін анықтайтын сөздердің синтагмасын нормативті синтагмалар; экспрессивті-эмоционалдық мәндегі сөздердің синтагмасын оккозионалды синтагмалар деп атауға болады.

Синтагмалар семантикалық үйлесімділігі жағынан екі түрлі болғанымен, құрамындағы грамматикалық байланыс, синтаксистік қатынас бірдей болып, синтаксистік нормаға бағынады. Бұл лексикалық бірліктердің предикативтік [8] атрибуттық, адвербиалдық, объектілік қатынаста жұмсалуға қабілеттілігін көрсетеді.

Қорытынды. Адамзат заттар мен құбылыстарды, оның барлық қасиеттері мен белгілерін тереңінен тануға тырысады. Таныған сайын оны сөйлеу құралы ретінде жиі жұмсайды. Оны бір ұғымның мәнін ашатын сөздердің синтагмасынан, әртүрлі ұғымның мәнін анықтайтын сөздердің синтагмасынан көруге болады.

Синтагманы таным мен тілді байланыстырушы синтаксистік бірлік ретінде тануға мынадай белгілер арқау болады:

- біріншіден, синтагма құрамында сөздер таным объектісіне айналып, болмыс (өмір шындығы) туралы ойды жеткізетін сөйлеу құралына айналады;

- екіншіден, синтагма – шындық болмысты саналы түрде тану мен өмір тәжірибесін категориялаудан туындап, адамның когнитивтік қызметін айқындайтын құбылыс;

- үшіншіден, синтагма сөйлеу кезіндегі сөздердің тіркесуі болып табылады. Адамдар сөздердің табиғи байланыстағы, әлеуметтік байланыстағы қызметіне қарай сөздерді тіркестіреді.

- төртіншіден, синтагма атауыштық қызмет атқаратын сөздердің грамматикалық жақтан байланысуы негізінде қалыптасады. Синтагма құрамындағы қосымшалардың (жұрнақтар мен жалғаулар) атқаратын қызметі зор. Олар ақпараттың мазмұнын (коммуникативті семантиканы) анықтайды;

Қорыта келгенде, синтаксистік бірліктердің таныммен байланысын анықтайды. Ол тіл мен танымның сабақтастығын көрсететін сөйлеу компоненттеріне жатады.

Әдебиеттер тізімі

1 Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка. / Перевод из третьего французского издания. Е.В. Вентцель и Т.В. Вентцель. – Москва: Издательство Иностранной литературы, 1955. [Электр. ресурс] -URL: <https://www.booksite.ru>. (Қараған күні: 10.11.2019.)

2 Жұбанов Қ. Қазақ тілі жөніндегі зерттеулер. / Қ. Жұбанов - Алматы, 2010. - 608 б.

3 Соссюр Фердинанд де. Курс общей лингвистики. / Фердинанд де Соссюр - Москва, 1933. - 121 с.

4 Велнер М. Человек в системе. – Москва: Издательство АСТ, 2018. [Электр. ресурс] -URL:

<https://books.google.kz/books?id=Ua-> (Қараған күні: 15.11.2019.)

5 Шилихина К. Лексическая сочетаемость как источник вербальной иронии / К. Шилихина // Вестник ВГУ. Серия «Лингвистика и межкультурная коммуникация», 2010. - №2. - С. 64-69

6 Ильясова Н.А. Сөз тіркесі синтаксисі. / Н.А. Ильясова - Алматы, Ғылым, 2009.- 276 б.

7 Ильясова Н.А. Тілдік бірліктердің коммуникативтік-танымдық мәні. / Н.А. Ильясова - Алматы, «Нұр-Дас», 2017. - 328 б.

8 Власова Л.И. Уподобление слову как компонент лексической синтагмы / Л.И. Власова // Международный научно-практический журнал. Филологический аспект. - Нижний Новгород, 2017. - №7 (27) [Электр. ресурс] -URL: <http://scipress.ru/philology/articles/upodoblenie-slovu-kak-komponent-eksicheskoj-sintagmy.html> (Қараған күні: 24.11.2019.)

Нагима Ильясова

Казахский национальный педагогический университет им. Абая, Алматы, Казахстан

Синтагма – единица, связывающая теорию языка и познания

Аннотация. В данной статье раскрывается тезис о том, что благодаря связи слов в речи формируется синтагматическая структура. Подтверждается, что основу синтагматической структуры закладывают номинативные слова, их лексическое значение, когнитивная семантика и их пути грамматической связи. Синтагма отличается тем, что является тем самым феноменом, который образует связи с помощью грамматических приемов и формирует коммуникативную семантику. Благодаря этому свойству синтагма воспринимается и как единица речи, и как семантическая единица. Поэтому синтагма считается единицей, которая объединяет язык и понимание. Также статья анализирует логическую суть, познавательную (когнитивную) семантику и функции лексического значения в составе синтагмы. Показано, что они являются фундаментальными инструментами для определения стереотипов синтагматической структуры. Приводятся доказательства того, что слова, имеющие природные и социальные характеристики сочетаются. Выясняется, что из сочетаний слов природной окраски формируется синтагма слов, раскрывающая значение одного понятия, в то время как из сочетаний слов, имеющих социальную связь, образовывается синтагма слов, обладающих различным значением. Они известны как нормативные синтагмы. Кроме того, в статье приводятся экспрессивно-эмоциональные значимые слова, которые также образуют синтагматическую структуру. Они в свою очередь относятся к окказиональным синтагмам. Вместе с тем в статье выявляются сходства и различия речи и языка, а также их роль в лингвистике.

Ключевые слова: номинативные слова, логическое понятие, когнитивная семантика, грамматическая связь, коммуникативная семантика, семантическая единица, единица речи, стереотип, норматив, окказионал.

Nagima Ilyassova

Abay Kazakh National Pedagogical University, Almaty, Kazakstan

Syntagma – a Unit Combining Language and Cognitive Theory

Abstract. The article firmly states that a syntagmatic structure is formed due to the connection of words in speech. It is confirmed that the basis of the syntagmatic structure is laid down by nominal words, their lexical meaning, cognitive semantics and their ways of grammatical connection. Syntagma is distinguished by the fact that it is the same phenomenon that forms connections with the help of grammatical devices and forms of communicative semantics. Due to this property, syntagma is perceived as a unit of speech and a semantic unit. Therefore, syntagma is considered a unit that unites language and understanding. The article also analyzes the logical essence, cognitive (cognitive) semantics and functions of lexical meaning in the syntagma. The article finds out that they are fundamental tools for

determining stereotypes of syntagmatic structure. Evidence is given that words that have natural and social characteristics are combined. It turns out that syntagma of words is formed from combinations of words of natural coloring, revealing the meaning of one concept, while at the same time, from combinations of words that have a social peculiarity, a syntagma of words with different meanings is formed. They are known as regulatory syntagms. In addition, the article points to expressive-emotional meaningful words that also form a syntagmatic structure. They, in turn, belong to occasional syntagms.

At the same time, the article identifies similarities and differences between speech and language and their important role in linguistics.

Keywords: nominal words, logical concept, cognitive semantics, grammatical connection, communicative semantics, semantic unit, unit of speech, stereotype, normative, occasional.

References

- 1 Bally C. General Linguistics and French Language Issues. Translation from the third French edition. E.V. and T.V. Wentzel. Publishing House of Foreign Literature [General Linguistics and French Language Issues. / Translation from the third French edition. E.V. Wentzel and T.V. Wentzel], (Moscow, 1955.). [Elektronic resurs] Available at: <https://www.booksite.ru>. (Accessed: 10.11.2019)
- 2 Zhubanov K. Kazakh tili zhonindegi zertteuler [Researches on the Kazakh language], (Almaty, 2010, 608 p.). [in Kazakh]
- 3 Saussure Ferninand de. General Linguistics Course [General Linguistics Course], (Moscow, 1933, P. 121.). [in Russian]
- 4 Welner M. Man in the system [Man in the system], (AST Publishing House LLC, 2018.), [Elektronic resurs] Available at: <https://books.google.kz/books?id=Ua-> (Accessed: 15.11.2019)
- 5 Shilikhina K.M. Lexical compatibility as a source of verbal irony [Lexical compatibility as a source of verbal irony], (Bulletin of the Voronezh State University. Series «Linguistics and Intercultural Communication», 2010, (2), P. 64-69). [in Russian]
- 6 Ilyassova N.A. Soz tirkesi syntaxy [Phrase syntax], (Gylym, Almaty, 2009, 276 p.). [in Kazakh]
- 7 Ilyassova N.A. Tildik birlikterdin kommunikativtik-tanyndyk mani [Communicative-cognitive value of language units], (Nur-DiAs, Almaty, 2017, 328 p.). [in Kazakh]
- 8 Vlasova L.I. Comparison of the word as a component of lexical syntagma [Comparing the word as a component of the lexical syntagma], International Scientific and Practical Journal, Philological aspect [International scientific and practical journal. Philological aspect.], Nizhny Novgorod, 2017, (7)27, [Elektronic resurs] Available at: <http://scipress.ru/philology/articles/upodoblenie-slovu-kak-komponent-eksicheskoy-sintagmy.html> (Accessed: 24.11.2019)

Автор туралы мәлімет:

Ильясова Нагима – филология ғылымдарының докторы, Академик С.Қирабаев атындағы қазақ тілі мен әдебиеті кафедрасының доценті, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Алматы, Қазақстан.

Ilyassova Nagima - Doctor of Philology, Associate Professor of the Department of Kazakh Language and Literature named after Academician S.Kirabayev, Abai Kazakh National Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan.

**«Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің Хабаршысы.
Филология сериясы» журналында мақала жариялау ережесі**

1. Журналдың мақсаты. Филология ғылымдарының өзекті мәселелерін, тіл және әдебиетті оқыту әдістемелерін және де ғылыми конференциялардың ең маңызды материалдарын, библиографиялық шолу мен сын пікірлерді көрсететін әдебиеттану және тілтану саласындағы мұқият тексеруден өткен ғылыми жұмыстарды жариялау.

2. Журналда мақаланы жариялаушы автор Ғылыми басылымдар бөліміне (*мекенжайы: 010008, Қазақстан, Нұр-Сұлтан қаласы, Қ.Сәтпаев көшесі, 2, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Бас ғимарат, 402 кабинет*) қолжазбаның қол қойылған бір дана қағаз нұсқасын тапсыру және **Word** форматындағы электронды нұсқасын **vest_phil@enu.kz** электрондық поштасына жіберу қажет. Қағазға басылған мақала мәтіні мен электронды нұсқасы бірдей болулары қажет. Мақаламен бірге автордың жұмыс орнынан алынған **Ілеспе хат** та тапсырылуы қажет. Мақалалар **қазақ, орыс, ағылшын** тілдерінде қабылданады.

3. Авторлардың редакцияға мақалаларды жіберуі «Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің Хабаршысында» басуға және шет тіліне аударып, қайта басуға келісімін білдіреді. Автор мақаланы редакцияға жіберу арқылы өз туралы мәліметтің дұрыстығына, мақала көшірілмегендігіне (плагиаттың жоқтығына) және басқа да заңсыз көшірмелердің жоқтығына, барлық көшірмелердің, кестелердің, сұлбалардың, иллюстрациялардың тиісті түрде рәсімделгеніне кепілдеме береді.

4. Ұсынылатын мақала көлемі (жекедеректер мен әдебиеттер тізімін қоса):
- мақалалар үшін - 8 беттен 16 бетке дейін;
- сын пікірлер (монографияға, кітапқа) және конференция туралы пікір - 6 дан 12 бетке дейін.

5. Мақалаға қойылатын талаптар:

- **Microsoft Word** (docx) форматындағы файлда;
- **Times New Roman** шрифінде;
- жақтау жолағы 2x2x2x2;
- 1,5 жоларалық интервалы;
- 14 кегл;
- мәтінді жақтау көлеміне сәйкестендіру керек;
- Әрбір азатжол қызыл сызықтан басталуы қажет (1 см шегініс);
- **транслитерация** Library of Congress (LC) жүйесінде жасалуы керек.

Мақаланың құрылымы:

XҒТАР <http://grnti.ru/> - бірінші жолдың сол жақтауында;

Автор(лар)дың аты-жөні – жолдың ортасында **қою әріппен** жазылады;

Мекеменің толық атауы, қаласы, мемлекеті (егер авторлар әртүрлі мекемелерде жұмыс істесе, онда автордың тегі мен тиісті мекеменің қасында бірдей белгіше қойылады) Автор(лар)дың **E-mail-ы** – жақша ішінде (*курсивпен*);

Мақала атауы – жолдың ортасында (жартылай қою кіші әріппен жазылады)

Аңдатпа – (100-200 сөз) формуласыз, мақаланың атауын мейлінше қайталамауы қажет; әдебиеттерге сілтемелер болмауы қажет; мақаланың құрылысын (кіріспе, зерттеу әдіснамасы мен әдістемесі, зерттеу нәтижелері, қорытынды) сақтай отырып, мақаланың қысқаша мазмұны берілуі қажет.

Түйін сөздер («Түйін сөздер» сөз тіркесі **жартылай қоюмен** белгіленеді) (5-8 сөз немесе сөз тіркестері) - Түйін сөздер зерттеу тақырыбын өте дәл бейнелеу керек, сонымен қатар, ақпараттық-ізвестіру жүйелерінде мақаланы жеңіл табуға мүмкіндік беретін мақала мәтінінің терминдерін және де басқа маңызды ұғымдарды қамтуы қажет.

Мақаланың негізгі мәтіні кіріспені, мақсат пен міндеттерді қоюылуын, зерттеу тақырыбы бойынша жұмыстардың шолуын, зерттеу әдістерін, нәтижелері/талқылауы,

қорытынды қамтуы қажет (жоларалық интервал - 1, азат жол «қызыл жолдан» - 1 см, беттеу жолағы – еніне сай жасалады).

Кестелер, суреттер – аталғаннан кейін орналастырылады. Әр иллюстрация қасында оның аталуы болуы қажет. Сурет айқын әрі сканерден өтпеген болуы керек.

Мақаладағы формулалар тек мәтінде оларға сілтеме берілсе ғана нөмірленеді.

Жалпы қолданыста бар аббревиатуралар мен қысқартулардан басқаларына міндетті түрде алғаш қолданғанда түсініктеме берілуі қажет.

Қаржылай көмек туралы ақпарат бірінші бетте көрсетіледі.

Әдебиеттер тізімі. Мәтінде әдебиеттерге сілтеме тікжақшаға алынады. Мәтіндегі әдебиеттер тізіміне сілтемелердің нөмірленуі мәтінде қолданылуына қатысты жүргізіледі: мәтінде кездескен әдебиетке алғашқы сілтеме [1, 153 б.] арқылы, екінші сілтеме [2, 185 б.] арқылы т.с.с. жүргізіледі. Мақаланың негізгі мәтініндегі кітапқа сілтеме қолданылған беттерді көрсету керек (мысалы, [1, 45 б.].)

Жарияланбаған еңбектерге сілтемелер жасалмайды. Сонымен қатар, рецензиядан өтпеген басылымдарға да сілтемелер жасалмайды (әдебиеттер тізімін, әдебиеттер тізімінің ағылшынша әзірлеу үлгісін төмендегі мақаланы рәсімдеу үлгісінен қараңыз).

Мақала соңындағы әдебиеттер тізімінен кейін библиографиялық мәліметтер орыс және ағылшын тілінде (егер мақала қазақ тілінде жазылса), қазақ және ағылшын тілінде (егер мақала орыс тілінде жазылса), орыс және қазақ тілінде (егер мақала ағылшын тілінде жазылған болса) беріледі.

Авторлар туралы мәлімет: аты-жөні, ғылыми атағы, қызметі, жұмыс орны, жұмыс орнының мекенжайы, телефон, e-mail – қазақ, орыс және ағылшын тілінде толтырылады.

6. Қолжазба мұқият тексерілген болуы қажет. Техникалық талаптарға сай келмеген қолжазбалар қайта өңдеуге қайтарылады. Қолжазбаның кейін қайтарылуы, оның журналда басылуына жіберілуін білдірмейді.

7. Электронды корректурамен жұмыс істеу. Ғылыми басылымдар бөліміне түскен мақалалар жабық (анонимді) тексеруге жіберіледі. Эксперттер ұсынылған мақалаға оның жариялау мүмкіндігі, жақсарту қажеттілігі немесе қабылданбауы туралы дәлелді қорытындысын қамтитын жазбаша сын пікір береді. Жарамсыз деп таныған мақала қайтара қарастырылмайды. Мақаланы түзетуге ұсыныс берген жағдайда авторлар үш күн аралығында мақаланың корректурасын жіберу керек. Мақаланың түзетілген нұсқасы мен автордың рецензентке жауабы редакцияға жіберіледі. Оң сын пікірлер алған мақалалар оларды талқылау және басылымға бекіту үшін журналдың редакциялық алқасына ұсынылады.

Журналдың басылым жиілігі: жылына 4 рет.

8. Төлемақы. Басылымға рұқсат етілген мақала авторларына келесі реквизиттер бойынша төлем жасау қажет (ЕҰУ қызметкерлері үшін - 4500 теңге; басқа ұйым қызметкерлеріне - 5500 теңге).

Реквизиттер:

- 1) РГП ПХВ «Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева» МОН РК
АО «Банк ЦентрКредит»
БИК банка: КСЖВКЗКХ
ИИК: KZ978562203105747338
Кбе 16
Кнп 859- за статью

- 2) РГП ПХВ «Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева» МОН РК
АО «Bank RBK»
Бик банка: KINCKZKA
ИИК: KZ498210439858161073
Кбе 16
Кнп 859 – за статью

- 3) РГП ПХВ «Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева» МОН РК
АО «ForteBank»
БИК Банка: IRTYKZKA
ИИК: KZ599650000040502847
Кбе 16
Кнп 859 – за статью

- 4) РГП ПХВ «Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева» МОН РК
АО «НародныйБанкКазахстан»
БИК Банка: HSBKKZKX
ИИК: KZ946010111000382181
Кбе 16
Кнп 859. - за статью

«Мақала үшін, автордың АТЫ-ЖӨНІ»

Provisions on articles submitted to the journal “Bulletin of the L.N. Gumilyov Eurasian National University. Philology Series”

1. Goal of the journal. Publication of carefully selected original scientific papers in the fields of literary studies, linguistics, reflecting the actual problems of philology, language and literature teaching methods, most significant proceedings of scientific conferences, bibliographic summaries and reviews.

2. An author who wishes to publish a paper in the journal must submit the paper in one hard copy (printed version), signed by the author, to the scientific publication office (at the address: 010008, the Republic of Kazakhstan, Nur-Sultan, Satpayev St., 2. The L.N. Gumilyov Eurasian National University, Main Administrative Building, Office 402) and by e-mail **vest_phil@enu.kz** in **Word** format. At the same time, strict compliance between Word-version and the hard copy is required. And also the authors need to submit a cover letter.

Language of publications: Kazakh, Russian, English.

3. Submission of papers to the scientific publication office means the authors' consent to the right of the Publisher, the L.N. Gumilyov Eurasian National University, to publish papers in the journal and their re-publication in any foreign language. By submitting the text of the paper for publication in the journal, the author guarantees the correctness of all information about themselves, lack of plagiarism and other forms of unauthorized use in the article, proper formulation of all borrowings of text, tables, diagrams, and illustrations.

4. The recommended volume of the paper (including metadata and references):

- for papers – between 8-16 pages;
- for reviews (of monographs, books), reviews on conferences – between 6-12 pages.

5. Text formatting requirements:

- Microsoft Word file format (docx);
- Times New Roman font;
- the size of the fields 2 * 2 * 2 * 2;
- line spacing 1,0;
- size 14;
- text alignment in width;
- each paragraph beginning with the main line (indent 1 cm);
- transliteration is carried out according to the Library of Congress (LC) system.

Structure of the article:

IASTI <http://grnti.ru/> – first line, left

The content of the metadata about the author (see Рәсімдеу үлгісі / Paper template)

Initials and Surname of the author (s) – center alignment, italics

Full name of the affiliation, city, country (if the authors work in different organizations, you need to put the same icon next to the name of the author and the corresponding organization)

Author's e-mail (s) – in brackets (italics)

Paper title – center alignment (bold)

Abstract (100-200 words) must not contain formulas or repeat the content of the paper; it must not contain bibliographic references; it must reflect the summary of the paper, preserving the structure of the paper – introduction, methodology and research methods, research results, conclusion.

Key words (the phrase «Keywords» is bold) (5-8 words/word groups). Keywords must be extremely accurate to reflect the subject area of the study, include terms from the text of the paper and other important concepts that make it possible to facilitate and expand the possibilities of finding the paper by means of an information retrieval system).

The main text of the paper must contain an introduction, setting goals and objectives, a review of works on the research topic, research methods, results / discussions conclusion / conclusions – line spacing – 1, «main line» indent – 1.25 cm, justified alignment.

Tables, figures must be placed after the mention. Each illustration must be followed by the inscription. Figures should be clear, clean, and unscanned. Only those formulas referenced in the text are subjected to numbering.

All abbreviations and shprttenings, with the exception of obviously well-known, must be decoded when first used in the text.

Information about the financial support of the work is indicated on the first page in the form of a footnote.

References. In the text, references are indicated in square brackets. References must be numbered strictly in the order of mention in the text. The first reference in the text to a reference must have the number [1, 153 p.], the second – [2, 185 p.], Etc. The reference to the book in the main text of the article should be accompanied by an indication of the pages used (for example, [1, 45 p.]). Links to unpublished works are not allowed. Undesirable references to unlicensed publications are not recommended (examples of the description of the list of references, descriptions of the list of references in English, see below in the sample article).

At the end of the paper, after the list of references, it is necessary to indicate bibliographic data in Russian and English (if the paper is in Kazakh), in Kazakh and English (if the paper is in Russian) and in Russian and Kazakh (if the paper is in English language).

Information about the authors: last name, first name, patronymic, scientific degree, position, affiliation, full business address, telephone, e-mail – in Kazakh, Russian and English.

6. The manuscript must be carefully verified. Non-compliant manuscripts will be returned for revision. Returning for revision does not mean that the manuscript has been accepted for publication.

7. Work with electronic proofreading. Papers submitted to the Department of Scientific Publications (editing office) are sent for anonymous review. Experts give a written review of the submitted paper with a reasoned conclusion about the possibility of its publication, the need to send for revision or (rejection) of the paper. Papers that have received a negative review are not accepted for reconsideration. Authors should, within three days, send the proofreading of the paper if it is decided to finalize the paper. Corrected versions of papers and the author's response to the reviewer are sent to the editor. Papers with positive reviews are submitted to the editorial board of the journal for discussion and approval for publication.

Periodicity of the journal: 4 times a year.

8. Payment. Authors who have received a positive opinion on publication must pay to the following banking details (for ENU employees – 4,500 KZT, for outside organizations – 5,500 KZT).

Реквизиты:

- 1) РГП ПХВ «Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева» МОН РК
АО «Банк ЦентрКредит»
БИК банка: КСЖВКЗКХ
ИИК: KZ978562203105747338
Кбе 16
Кпн 859- за статью

- 2) РГП ПХВ «Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева» МОН РК
АО «Bank RBK»
Бик банка: KINCKZKA
ИИК: KZ498210439858161073
Кбе 16
Кпн 859 – за статью

- 3) РГП ПХВ «Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева» МОН РК
АО «ForteBank»
БИК Банка: IRTYKZKA
ИИК: KZ599650000040502847
Кбе 16
Кпн 859 – за статью

- 4) РГП ПХВ «Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева» МОН РК
АО «НародныйБанкКазахстан»
БИК Банка: HSBKKZKX
ИИК: KZ946010111000382181
Кбе 16
Кпн 859. - за статью

«For the publication, Name of the author»

Положение о рукописях, представляемых в журнал «Вестник Евразийского национального университета им. Л.Н. Гумилева. Серия Филология»

1. Цель журнала. Публикация тщательно отобранных оригинальных научных работ в области литературоведения и языкознания, отражающих актуальные проблемы филологических наук, методы преподавания языка и литературы, а также наиболее значимые материалы научных конференций, библиографические обзоры и рецензии.

2. Автору, желающему опубликовать статью в журнале, необходимо представить рукопись в твердой копии (распечатанном варианте) в одном экземпляре, подписанном автором, в Отдел научных изданий (по адресу: 010008, Казахстан, г. Нур-Султан, ул. Сатпаева, 2, Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, Учебно-административный корпус, каб. 402) и по e-mail vest_phil@enu.kz. При этом должно быть строго выдержано соответствие между Word-файлом и твердой копией. Также авторам необходимо предоставить **сопроводительное письмо**.

Язык публикаций: казахский, русский, английский.

3. Отправление статей в редакцию означает согласие авторов на право Издателя – Евразийского национального университета им. Л.Н. Гумилева – публикации статей в журнале и переиздания их на любом иностранном языке. Представляя текст работы для публикации в журнале, автор гарантирует правильность всех сведений о себе, отсутствие плагиата и других форм неправомерного заимствования в рукописи, надлежащее оформление всех заимствований текста, таблиц, схем, иллюстраций.

4. Рекомендованный объем (включая метаданные и список литературы):

- для статей – от 8 до 16 страниц;
- для рецензий (на монографии), отзывов о конференциях – от 6 до 12 страниц.

5. Требования к форматированию текста:

- формат файла Microsoft Word (docx);
- шрифт Times New Roman;
- размер полей 2*2*2*2;
- междустрочный интервал 1,0; – кегль 14;
- выравнивание текста по ширине;
- каждый абзац должен начинаться с красной строки (отступ 1 см);
- транслитерация осуществляется по системе Library of Congress (LC).

Схема построения статьи:

ГРНТИ <http://grnti.ru/> – первая строка, слева

Содержание метаданных об авторе (см. Рәсімдеу үлгісі/Образец оформления статьи/ Template)

Инициалы и фамилия автора(ов) – выравнивание по центру (начертание курсивом)

Полное наименование организации, город, страна (если авторы работают в разных организациях, необходимо поставить одинаковый значок около фамилии автора и соответствующей организации)

E-mail автора(ов) – в скобках (начертание курсивом)

Название статьи – выравнивание по центру (начертание полужирным)

Аннотация (100-200 слов) не должна содержать формулы, по содержанию повторять название статьи; не должна содержать библиографические ссылки; должна отражать краткое содержание статьи, сохраняя структуру статьи – введение, методологию и методику исследования, результаты исследования, заключение.

Ключевые слова (словосочетание «Ключевые слова» выделяется полужирным) (5-8 слов/словосочетаний). Ключевые слова должны предельно точно отражать предметную область исследования, включать термины из текста статьи и другие важные понятия, позволяющие об-

легчить и расширить возможности нахождения статьи средствами информационно-поисковой системы).

Основной текст статьи должен содержать введение, постановку цели и задач, обзор работ по теме исследования, методы исследования, результаты/обсуждение, заключение/выводы – межстрочный интервал – 1, отступ «красной строки» – 1,25 см, выравнивание по ширине.

Таблицы, рисунки необходимо располагать после упоминания. С каждой иллюстрацией должна следовать надпись. Рисунки должны быть четкими, чистыми, несканированными. В статье нумеруются лишь те формулы, на которые по тексту есть ссылки.

Все аббревиатуры и сокращения, за исключением заведомо общеизвестных, должны быть расшифрованы при первом употреблении в тексте.

Сведения о финансовой поддержке работы указываются на первой странице в виде сноски.

Список литературы. В тексте ссылки обозначаются в квадратных скобках. Ссылки должны быть пронумерованы строго по порядку упоминания в тексте. Первая ссылка в тексте на литературу должна иметь номер [1, 153 с.], вторая - [2, 185 с.] и т.д. Ссылка на книгу в основном тексте статьи должна сопровождаться указанием использованных страниц (например, [1, 45 с.]). Ссылки на неопубликованные работы не допускаются. Нежелательны ссылки на нецензурируемые издания (примеры описания списка литературы, описания списка литературы на английском языке см. ниже в образце оформления статьи).

В конце статьи, после списка литературы, необходимо указать библиографические данные на русском и английском языках (если статья оформлена на казахском языке), на казахском и английском языках (если статья оформлена на русском языке) и на русском и казахском языках (если статья оформлена на английском языке).

Сведения об авторах: фамилия, имя, отчество, научная степень, должность, место работы, полный служебный адрес, телефон, e-mail – на казахском, русском и английском языках.

6. Рукопись должна быть тщательно выверена. Рукописи, не соответствующие техническим требованиям, будут возвращены на доработку. Возвращение на доработку не означает, что рукопись принята к опубликованию.

7. Работа с электронной корректурой. Статьи, поступившие в Отдел научных изданий (редакция), отправляются на анонимное рецензирование. Эксперты дают письменную рецензию на представленную статью с мотивированным заключением о возможности ее опубликования, необходимости направить на доработку или (отклонении) статьи. Статьи, получившие отрицательную рецензию, к повторному рассмотрению не принимаются. Авторам в течение трех дней необходимо отправить корректуру статьи в случае принятия решения о доработке статьи. Исправленные варианты статей и ответ автора рецензенту присылаются в редакцию. Статьи, имеющие положительные рецензии, представляются редколлегии журнала для обсуждения и утверждения для публикации.

Периодичность журнала: 4 раза в год.

8. Оплата. Авторам, получившим положительное заключение к опубликованию, необходимо произвести оплату по следующим реквизитам (для сотрудников ЕНУ – 4500 тенге, для сторонних организаций – 5500 тенге):

Реквизиты:

- 1) РГП ПХВ «Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева» МОН РК
АО «Банк ЦентрКредит»
БИК банка: КСЖВКЗКХ
ИИК: KZ978562203105747338
Кбе 16
Кпн 859- за статью

- 2) РГП ПХВ «Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева» МОН РК
АО «Bank RBK»
Бик банка: KINCKZKA
ИИК: KZ498210439858161073
Кбе 16
Кпн 859 – за статью

- 3) РГП ПХВ «Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева» МОН РК
АО «ForteBank»
БИК Банка: IRTYKZKA
ИИК: KZ599650000040502847
Кбе 16
Кпн 859 – за статью

- 4) РГП ПХВ «Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева» МОН РК
АО «НародныйБанкКазахстан»
БИК Банка: HSBKKZKX
ИИК: KZ946010111000382181
Кбе 16
Кпн 859. - за статью

«За публикацию ФИО автора»

Редактор: Дихан Қамзабекұлы
Шығарушы редактор: І.Р. Құрманғалиев
Дизайн: Ілияс Рысбекұлы

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің
ХАБАРШЫСЫ. Филология сериясы.
- 2019. - 4 (129). - Нұр-Сұлтан: ЕҰУ. 207-б.
Шартты б.т. - 19,0 Таралымы - 35 дана

Мәтін мазмұнына типография жауап бермейді.

Редакция мекенжайы: 010008, Қазақстан Республикасы,
Нұр-Сұлтан қаласы, Қ. Сәтбаев көшесі, 2.
Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті
Тел.: +7(7172) 709-500 (ішкі 31-413)

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің
баспасында басылды